

בשם ה' אל עולם נעשה ונצליח

ספר

מעבה לשון

זהו ביאורים הערות וציוונים בנוסחאות התפילות ופירושיהם

על דרך פרד"ס

סובב הולך על סדר ספר

תכלאל עץ חיים

לגאון עוזינו מהרי"ץ זצוק"ל

זה יצא ראשונה, על סדר האשמרות דאלול
ריצירפת בזה שני מאמרים בהלכה וקצת הערות

מאתי הצעבי יצחק רצabi ס"ט

פעיה"ק בני ברק ת"ז

ה'תשמ"ח לב"ע

דברים אחדים

במה אקדמי ה' אכף לאלקי מרום וגרא' אשר החיני וקיימני והגיינן לחבר ולהדפיס גם ספר זה, לברר ולbaar נושאות הברכות והתפילהות מתוך ספרי רבותינו גדולי ישראל ז"ל, ומtower התכאליל כת"י מורות קדמונינו חכמי תימן בע"ג וסדר התפילהות להרמב"ם ז"ל זיע"א, עם התכאליל כת"י של גאון רבינו ותפארת מהרי"ץ זצוק"ל, בתוספת הערות וציווגים ביוראים ובירורים בפירוש התפילהות כפי הפשט, וקצת כפי רמזיהם וסודותיהם, על סדר ספרו היקר והגעלה של מהרי"ץ הוא עז חיים. כי לענייני ההלכה שבספרו זה ושאר ספריו קבועי מקום בחיבורנו פסקי מהרי"ץ עם בארות יצחק, שייצאו מהם חנסה כרכים עד עתה, משא"כ בחיבור זה שייחדנו החיבור רק על הגירסאות והפירושים. קבוענו דברינו כפי סדר הדפים שבfolios ירושלים ה' תרג"ח, שיצא לאור אח"כ. גם בצלום שני פעמים בכמה שיבורים והמעין הרוצה להבין דברינו, צרייך שייהי אף הספר עז חיים לפניו. השם ברוך הוא יוכנו ללמידה ולמד לשמר ולעשות, וימלא כל משאלות ליבנו לטובה, ובכללם להשלים חיבור זה עם שאר החיבורים שזכתה בשםתי עד גמירה.

ערש"ק שלח-ליך, כ"ה סיון, ה' תשמ"ח

הצעיר יצחק רצabi ט"ט

דף ל'ג ע"א, ורוצ' לעבוד צור קדם*. על פי המשקל, בשים לפ' שמחבר הפירוט הוא ר' יהודה הלוי שהיה ספרדי ואיבנו חורז בשום מקום סגול ופתח כמו אצליינו, א"כ מוכח שצ'יל קדם הקו"ף קמצ' וחד"לفتح, זוכורני שכן ראייתי בתכלאל כת"י ישן גושן. וכ"ה בסידורי הספרדים:

שם, שכל העולמות תלויים בסערה וכיו' כדאיתא במדרש סדר בראשית. הוא במדרש הגדול בפתחה לפרש בראשית, ועיין לקמן דף ל"ד ע"א בעז חיים דיבור המתחיל ואותה נז. ומ庫ר דברי רבינו המחבר מפירושו של מהרי"ז כמו שצ"ז בסוף דבריו, והיינו מה'יר יצחק וננה, ועיין בסדר העשיה הגשמית שבסוף ספרו רבב אלהים:

שם ע"ב, **האהיה*** אשר אהיה. בכת"י קדשו של מהרי"ז, נקודה הה'יא בקמצ', וכן בכת"י נ cedar הר"ד, לא כמו שנಡפס בפתח. ונראה שכן הוא נכוון בקמצ', כי בפתח הוא לשון תמייה כמו העבד ישראל, פ"ל יעוז משפט. משא"כ בקמצ', וכמ"כ רבינו בחמי ר"פ וירא. ובתכלאל של מהר"י וננה הגירסה הוא אהיה. ומשמעותו לפירוש גירסתינו, שהיא ה'יא הקרייה כמו יא בלשון ערבו, ובכללם הבכורים דף י"ב הביא דוגמאות לזאת הקרייה בפסוקים הקהל חוכה אחת, הדור אתם ראו, יעווין שם. וצל"ע אם נמצא כזאת גם בספר הבודקים הקדמוניים שפירשו כן, שא"כ שפיר ייל שגם ר"י הלוי כאן נתקוון לכך:

שם, יעירוני רעיזוני. צל"ע על מה שכמה מקומות פירש מהרי"ז דברי הפייטן ר"י הלוי, על פי הקדמota מהמקובלים שאחריו הרבה, בענייני תיקון חצות. ודרכ'ך: דף ל"ד ע"א, להתחנן בזמירות וכיו' דוד ותהלותיו. עיין לקמן דף לו. ד"ה תחינה, מה שהערתי:

שם, חצות (סוף) ליל בಗלו. אם אומרם פיווט זה בחצות, אומר חצות ליל, אבל כשאומרים באשמורת האחרונה וכפי הנוהג, אומר סוף ליל:

שם, ותיבת תהילותי קשורה עם תיבת יושב. ומה'ם לפי החزو' מקום הפסיקת בתיבת יושב, וצריך המתפלל לצאת ידי חובה שניהם, לעשות הפסק אחר תיבת יושב למתק העניין כפי כוונת הפייטן, וגם אחרי תיבת קדוש ותיבת תהילותי, כפי הבנת העניין. וכל כי האיי גורנא בשאר דוכתי:

שם, שגמס כדונג מפחד השי"ת*. ולשון "בעניינו" לא נתרבר לר' פירושו כאן: דף ל"ה ע"א, ובעד כל קהלי* ישראל. כן היא גם כן גירסת מהר"י וננה. ובמהר"י בשיר קהל, ולכוארה הכי מסתברא. ומצד המשקל, לא מצאתי הוכחה:

שם, אליך, צ'יל* בעבור המשקל. לאפוקי מהגורסים לך:

שם ע"ב, ומלה תבא בגפני נפשה היא. גם לפירוש ראשון היא מילתא בגפני נפשה, אלא ככלפי פירוש שליש דלקמן כתב כן:

מעבה לשון

שם, בנהת ושובָה*. מילרע:

דף ל'יו ע"א, תמכים לשון קורבה, מן אתמרק בו, תרגם יב"ע אקרביבינה. צ"ע דלאכוארה הוא לשון סעד ומשענת, מן ואהרן וחורר תמכו בידינו. והתרגום שהביא, פירש כפי העבין שם כדרך ולא פירוש המלה עצמה:

שם, נחפה דרכינו ונתקורה. פסוק הוא באיכה ג' ווהוא י' געיגי, וכ"ה בכת"י קדשו כאן, וכן המבוגה:

שם, נבסיונט* אומרים ואגחנו לא נדע. קודם הקדיש:

שם, דעת'ה. ראשית תיבורת דעת חכמה:

שם, אמר בה עדייך, כי היא בעשית עטרה*. מלשון ותבואי בעדי עדדים. גם לפיה הפשט ש"עדייך" מלשון עד, היינר שתגיעו אליו. עד ועוד בכלל, משא"כ אליך. הרוי בתפילה יותר חשוב. ואיך שהיה עדיין צ"ב למה בתפילה כתוב "כלبشر", ובתחינה "כל הרוחות". והראשון הוא פסוק בתהילים סימנס"ה, ג':

שם, תחינה שאדם אומר עצמו. צ"ע דלעיל דף לד. פירש תחנוני, על זמירות דוד, ועיין עוד שם ד"ה ואותה בפנוי:

שם, עמל וארון מינו לו. לפירוש ראשון "עמליה" הוא שם עצם לאדם, ולמה שהוסיף רבינו המחבר אח"כ הוא כשם תואר, ודדו"ק:

שם, ל'יו ע"ב, אם עונינו ענו בנו*. מלויל, שלא לשטמע לשון בנבין:

שם, ה' שמעה, ה' סלחה, ה' הקשيبة. צ"יל מלעיל, כמו במקרא שהוא בדביאל סימנט' פסוק י"ט:

שם, פגעה עון על עורונם. פסוק הוא בתהילים ס"ט, ב"ח, והאץ' געיגי, וכ"ה בכת"י קדשו כאן, וכן המבוגה:

לי'ז ע"א, טרם יכלובי אנשי דמים. כן הוא גם בכת"י קדשו, אך רגילים לגיטים לכטוט יכולנו לכלול את כולם. וצ"ע טעם שתחילת הפירות בלשון יחיד, ומהשכו בלשון רבים. גם להלן בפיוט אליך ה' בשאת עיני לך הוא:

שם, אריאל, המזבח נקרא בן. עיין לעיל דף לה: בעצם חיים ד"ה אריאל:

שם, השפלה מלעיל, כי הטעם בפ"א:

שם, והגבואה השפֶל, ופסוק הוא ביחסאל כ"א, והפ"א בחירק. ולענ"ד דעת"ג דברפסוק הוא בחירק, מ"מ הפייטן נתכוון לשוטטו צירי שהרי כל סליחה עשה בחרזים, אף בבית זה חרט ערפל עם השפֶל, לפי מבטאו הספרדי שהסגול והצيري נקראים בשווה. ועיין לרביינו המחבר עצמו בסדר הווענאנא רבה דף ע"ח עמוד ב', שכותב לשון המקרא לחוד, ולשון הפירות לחוד:

שם, בעת רצון וכו' יש גויגין שהציבור עונבים בעת וכו' כמו שישידר רביינו המחבר,

מ ע בָּה ל שׁוֹן

ריש שנוהגין שעונבים רק מן תנთן לֵי גַּפְשִׁי וּכְרוּ (שהוא סוף הבית, וכנהוג בפזמון דכל שאר פירוטים) וכן סידר מהר"י ונגה:

שם, לך צורי ורנתי, יש לעשות הפסק אחר תי' צורי, כי שעורו בעת רצון תחינותי
ורנתי, לך צורי. ורק מפני צורך החרווז הוצרך הפייטן לשגורות:

שם, מאסנו במלכותך וכו' כן דרשו רז"ל. מדרש זה הובא באבודרם, בעניין ברכה
ג' דברכת המזון. וגם בב"י סימן קפ"ח בשם שבלי לקט:

לייח ע"א, ורבים הוסיפו לומר בתחילת בית זה הבט משםיך ורומה וכו' ואין צורך
וכו'. ואני קיבלתי מאמור"ר שליט"א בשם זקיני זצ"ל שראשי הבתים כאן הם בר
משה, (ושוב מצאתי כן בפירוש מהר"י ונגה כת"י) ורמז המחבר שמו. וכן
שהוא הפייטן ר' משה בן עזרא. וא"כ מוכחה לගרום הבט משמיך, להשלים שמו. וכן
להלן פיווט למתוודה חטאתיו, סימנו למשה כמ"ש רבינו המחבר במקומו לקמן דף
מ"ט ע"א. וכן מבית מלוני קמתי בזכוקי, לקמן דף ב"ד ע"א, סימנו משה. גם פיווט
אנא כעב וכו' לקמן דף ט"ל ע"א סימנו אני משה. ומ"ש רבינו המחבר שבסידורים
ישנים איננו, קרובה הדבר לתרץ שהעתק שהיה לפניו המדייסים הראשונים בשמו
תיבות אלו מאייה טעם, עד שנמצאה למדפייסים שאחריהם השלהתו. ודבריאמת
ביברים. והגירסה השגורה היא הבט משמיך ורומה, אمنם בעתק הכלאל מהר"י
ונגה כת"י ראייתי הגירסה משםיכם, וכן ראייתי בדפוס:

שם, ועיין זוהר חוקת דף קס"ג ע"א. צ"ל קפ"ג, וכ"ה בכת"י קדשו:
שם ע"ב, הוא אמר בפנוי עצמו* ועיין חמ"י. וכן יש להוכיח מדאיقا דלא גרס
כל תי' רחמים עלן, עי' כש"ט:

שם, זכוון. השוא נעה:

שם, זיור, אורך תשרה עליינו וכו'. مما שהזכיר זאת רבינו המחבר בפירושו, מוכחה
דgres בפניהם זיון אשרי עלו, אלא שנשפט ממננו בשגגה בראהת הכתيبة, שכן גם
בכת"י קדשו ושאר תכאליל הנעתקים ממננו ליתיבנו להני תיבות, וכן בסידורים
בוסח תימן הנדייסים ממננו. אבל בשאר התכאליל אחרים כת"י שם מצינורות
אחרים וגם בדפוסים ישנו, ועיקר. ודומה לזה, השיבוש בפסוק אתה הראית וכו'
בנוסח המהולל, שצ"ל פסוק וידעת היום וגוי כמו שהערנו במקומו. ואין לומר
זה בשביל שלא לכפול אותה ז' תרי זמבי, שהרי אותן ג' בכפלה, וכיוצא בזה בפסקת
אלהיינו שבשמים אשכחן הרבה אותיות כפולות. ושורר להרשייה שהגיה כאן
בגליון ספרו עז חיים, כנראה שהיתה לפניו המחבר גירסה זיור אנחר לנעכ"ל. אבל
צ"ל אשרי עלן כמו שכתבת, דווי' בתחילת פירוש רבינו המחבר זה, ובסיום
דבריו, ולהלן באות נ' נהור טובך אנחר לנו:

שם, טבוון. בשוא נעה:

שם, יתגוללו, הכי גרסין וכו'. לא פרקי מהג��ים יתגלגלו. ומ"מ עניינים אחד,
לפמש"כ רבינו המחבר לקמן דף מ"ה ע"ב דיבור המתחליל גלגל:

מעגה לשון

דף ט"ל ע"א, ומ"ש צלוטין ולא צלוטגא וכו'. יש להשוות למשקל בצלותין ובתchanונין, לקמן במרגנות (דף ב' ע"ב), וכן דמלקדמין (שם), וכן רואי נפשין (דף ב' א ע"א):

עוד יש להעיר שרוב הסיוומים בפסקת רחמנא, הם "לו" "עלן" וכיוצא, וצ"ע על אותן קצת מהם שייצאו מזה הסדר:

שם, ולא נהדר וכו' וקבלת הקריאה. עיין לשון פרשת אמרה, על פסוק וינזרו, המתרגם ויפרשו הירוש"ד בפתח:

שם, אנא כעב זDOBנI וכו'. יש חרוז פבימי בכל הפירות, זDOBנI, ולעובי וכו' אך לא סומנה בקודה להפסק וגם אין רגילים בכך. ולאחר זמן ראוי בכת"י קדשו של מהרי"ץ שעשה סימן הפסק גם לפפי החרז הפבימי:

דף מ' ע"א, ולמחסה* ביום זעם. יש רגילים כן ל��רות החיהית בשוא נח. אמגנס בכת"י קדשו מוכחה לא כן. כי איינו מסמן השוא הנח בשום מקום וכאנ סימן, מוכחה דקריאתו בחטף פתח. וכיו"ב ניקד תיבת בלחשם דבسمוך. ובפסוקים מצינו כך וכך. כגון אומר לה' מחשי (תהלים צ"א, ב') סלעים מחסה לשפניהם (שם ק"ד, י"ח) ומайдך (שם מ"ו, ב') אלקיים לנו נחסה ועווז, בשוא ופתח. לפיכך מאן דgres הכה או הכה, לא משתבש. ועיין רד"ק שרש חסה:

שם, ומרים מדכתייב ואכחיד את שלושת הרועים בירח אחד וכו'. עיין גمرا תענית דף ט. וכי בירח אחד מתו, ולהלא מרימים בניסן, ואהרן באב ומשה באדר וכו':

שם, סעו וכו' ת"ח בהקדמה. הוא ראשית תיבות תורה חכם, כאשר ראוי מפורש בכת"י קדשו:

שם ע"ב, בושת פנים לנו לשחרך אל בעת צרותינו. עיין מ"ש רבינו המחבר בחלק א' דף ס"ו ע"ב בפירוש פסוק יענץ ה' ביום צרה:

דף מ"א ע"א, ז"ח* פרשת נח. זהרי חמה:

שם, תעינו ותעתענו. בכת"י קדשו תעטענו בלי וא"ז, וכן בדפס בתיקון שני וחמיישי דחול. ובפירוש שם גם בכת"י ק, וכן לקמן דף פ"ז ע"ב, פ"ט ע"ב וקי"א ע"א וכן בכת"י ק:

שם, החמ"י כתוב שבסידורים חלקו הוידיוי הזה בלי טעם, וצריך להסמיד לעיניינו, אחר כוחינו לנכרים וכו'. לכוארה סמרק לדבריו מדסים תעינו כצאן ו Abedנו, ועלה קאי היסום ועדין לא שבנו מתעיתינו, דזה לא שייך אם יסים כן על כוחינו לבקרים. הרי מוכחה דמעיקרא הכה איתקן, שעל זה נוסד לשון תעיתינו ור"ל בגנות. ומה"ש רבינו המחבר מעבר לדף שהוא מן בתורת בני ישראל מעלי כלומר מטעיתינו ע"כ, היינו לפי מה שחלקו וידיוי זה לשניים מוכחה הוא לפרש בעניין אחר. וכן מוכחה מדק אמר לעיניינו עסקו עמלינו, ולא פירש מי הם העושקים. אלא שמע מיבנה דסמור הוא מיד אחר תיבות כוחינו לנכרים:

שם, למה יתורודה שנית ויש חשש שהיהה הכלב שם על קצאו וכו'. משא"כ אשמנור מכל עם, שהוא עניין רידוי אחר על צרות כל ישראל:

שם ע"ב, ודודה בסגול לשון זכר. על משקל והיות-כגון-ך-רוּה:

שם, משא"כ בקמצ' יהיה לשון נקייה כמו נתנבי שוממה כל היום דוח. משמע שיש גורסים בקמצ'. ואתה לאפוקי מבניו. ולכארה יש לישב גירסתם לפמ"ש רבינו המחבר עצמו בפיירשו להושענותו דיום רביעי, שכל שאין בו רוח חיים זכרהו ונקבתו ע"ש. עוד ייל דדורה אף שהוא לשון נקייה בהוּה, מ"מ הוא לשון זכר בעבר, והרי שאר התיבות ג"כ לשון עבר, גלה, החבל, נפרע וכו' חוץ מהרב שהוא בציiri (וגם בכתיה'ך כז הוּה) לשון הוּה, וגם זה צ"ע:

שם, החבל, איגנו* לשון השחתה. תיבת איננו צריך למחוק, וכן ליתה בכתיה' קדשו של מהריה'ץ עצמו. וכבר הרגיש בזה הרשייה בהגחותיו בכתיה':

שם, מ"מ ההסраה, עיין בעה'ב. ראשית תיבות בערוגת הבושים, וכ"ה בכתיה' קדשו: דף מ"ב ע"א, עבדים משלו בנו, ידוע. דהינו בני ישמעאל בן הגר, שפחת שרה אמנו ע"ה, וכదוכחה מהמשך דבריו. וויל המשורר רש"ג בשיר שלו ייפינה, האל קרא אליו בקראר אליו אמרו, קומי ושובי אל גברתך ותתענבי:

שם. בדףו עז חיים החדש הוסיף מדעת עצמו אחר לעיגנו עשו, פסקת רבונו של עולם אתורדה על עבירות קלות וכו' שיש נוהגים לאמרה, אמנים ליתה בכתיה' קדשו, וגם אנו אין מנהגינו לאמרה:

דף מ"ב ע"ב, כי צ"ל כולו קמוֹץ. וכך הוא החשבון, ה' מלך, ב' הסגולין עולמים ששים, שכל נקודה עשר. מלך ב' הקמצין עולמים ל"ב, כי פתח הוא ו', ונקדודת שתחתיו עשר. וימלוך, החירק והחולם הם עשרים, ובושא'ץ אינט' נחשבים. ובין הכל הם קי"ב (וכמ"ש לעיל שעולה מביניהם יב"ק) כדאיתא בזוהר פר' פנחס. ופירוש זה מצאתי בשלחי ספר הכלל פירוש כמה אגדות מהגר"א (רובו על אגדות רבב"ח בפרק המוכר את הספינה) ודחה דעת הסוברים של מלך הוא בשני פתחין ועשוי החשבון באופן אחר, כי לא יתכן לפि הדקדוק בלשון עבר להיות בב' פתחין וכו'. ומ"ש בכתבי האר"י של מלך צ"ל בפתח, הינו משום שקורא לקמצ'فتح וכ"ה בכל הספרים עכתי'ד. עש"ב יותר. ור"ל כמבטא הספרדים שהקמצ' ופתח שורה אצלם. וגם רשות'י בכמה דוכתי, קורא לקמצ'فتح, ובמקום אחר יתבאר בס"ד. וע"ע בדברי מהרמ"ש הנדרס בפס' תיקוני הזוהר עם ביאור הגרא"א דף י"ח ע"ב:

שם, הסדר בכל מקום היה והוא ניהיה. עי' רב ברכות מערבתת תי"ז סימן ב':

שם, שם לא הוזכר מלכותו. צ"ע דאכתי לא נתישב הכל:

שם, ה' מלך האמצעי כולו קמצ'. עיין עוד בפתח הדבר סימן ה' אות ג'.Auf'י שאין רגילים לכך, נראה שאינו אלא שלא בתנו לב, וגם בכתיה'ך ליתא, מכל מקום כז הוּה מפורש בחילק הדקדוק שם וגם במנחת שי שואל זו בגעיה:

דף מאג ע"א, ועד שחקרים, צ"ל הרואינו געוי, כבפסוק שהוא בתהלים ק"ח, ה': שם, לשון תחינה ובקשה לדורנות. מבוואר יותר בחלק א' דף צ"ב ע"א ד"ה הושיענו:

שם ע"ב, ובזה עלתה נוסחתינו לגרнос הוז' בקמצ' והכ"פ רפואי. נגד חמ"י ז"ל. דעת החמ"י היא שהוז' בפתח (והכ"פ דגושה) והיו"ד בחירק, לשון זו. ונראה להוכחה עוד כנוסחתינו, מהא דסידרו בפיוט אדון הסליחות דלקמן מלא זכיות, גורא תהילות, שאותו פיות איגר בחרוזים אך מסתומים כל שבח ברא"ז ותני"ז וכולחו בחולם. ואם היה זה בשורק, נמצא שונה מכולם:

שם, בסדר הוצאת ס"ת* מה שכתבי שם. דף ס"ג ע"א:

שם, וראשון* נראה עיקר. שהוא לשון ברושה:

דף מיד ע"א, תן חיים ושלם למלך וכור' ועיין ב מהרש"א מסכת אבות, והמשיכיל יבין. לא מצאתי פי' מהרש"א למס' אבות [אם גם עיין שם בתפארת ישראל פרק ג' משנה ב' אות ז' דכל מנהיג בעדתו ועירו נקרא מלך, וכן לומדי תורה שהם מנהיגים בני דורם בדרך ישירה ע"ש]. ומה שכתב הר"ד בהגותיו דtan חיים ושלם למלך אדונינו, קאי על המלך המשיח, איגר מובן, דמסיפה דAMILTA מוכח דאיינו כן אמרו tan בליבו וכור' יוציאו ושריו וכור'. הלכך אין מקום בזמנינו כאן בארץ ישראל לאמרית שלוש פסקאות הללו, tan חיים וכור' tan בליבו וכור' tan שלום במלחמות. ברם שמעתי מי שאומר שהרמז בתן שלום במלחמות, הוא ע"ד הסוד שהיסו"ד נקרא שלוי". ואולי לזה כיון מהרי"ץ אמרו והמשיכיל יבין. אמנם נלפענ"ד דכל זה שפיר דامي לומר כשהפרש גם כן נכון, שאז דרך הסוד תהיה לתוספת. אבל אם הפרש שקר אצליינו, איך יתכן למסור זה לרבים להתבונן מה שאיינו, כי לאו מכל מוחא סביר דא להסביר עמקן של דברים. הא תיבנה אם היה זה תקנת אנשי כנה"ג, היה קשה להשミニטו. השתה שאינו כן ויש לנו תוי"ז אחרות להשלמת האלפה ביתא, מה לנו לומר דברים אשר לא כן. ואנכםimbין סוד העניין, יכול לומר זה בינו לבין עצמו בלחש. מיהו בעל"ד גם דרך הסוד זה כבר בכללה באמרית tan שלום בארץ, דארץ רמז למלחמות כבודע. והתאם שפיר דמי למיירה, דמשתמעא לתרי אנפי, פשת מלעילה, ורמז מלרע. אבל שלוש פסקאות הבז' יש לנו להשミニט התוא הכא. ובמחזור אהלי יעקב ראיתני שיש גורסים במלחמות [ועי' לריבינו עובדיה ספ"ק דabort ועל השלום, בין המלחמות], ולפי זה שפיר דמי לומר אותה פסקא, ועוי' למhari"ח סופר בכף החיים סימן תפ"א סס"ק כ"ה, ובಹגות הר"ד:

שם, בריבוי כפי צורך הטף. ר"ל שאין פירשו "לפי" מלשון פה:

שם ע"ב, כדי לרשום שמו אברהם בראשי הบทים. צ"ע כי אין דרך הפינטנים לרשום שם באופן כזה שאינו על הסדר כלל כה:

שם, מן תן להם מגנית לב. עיין חלק א' דף פ"ו ע"ב:

דף מ"ה ע"א, לא אל חפץ ברשע, מלישנאDKרא בתהלים (סימן ה' פסוק ה') כי לא אל חפץ רשע אתה וגו' רצ"ע עלמה הוסיף מסדרי הטליחות אורת ב"ת: שם, אלהי אברהם ופחד יצחק וכו' העונגה בעת רצון וכו'. רצון כנגד אברהם הרמוני בחסד וככ' :

שם, מלא זכיות, כבר פירשתי לעיל. דף מ"ג ע"א וע"ב: שם, באנו* נקרא שמק. לשון ביאה, אבל בכחתי קדשו בנו ולא אל"ף. וכן הוא בפירושו לרייעבר בשם רב האיי גאון, בסדר ימי החול שבחלק הראשון גם בנדפס דף ב"ז ע"א:

שם, ישועתה לה' (יונה) והה"א רפה. וhte עם בעי"ז:

שם, ה' עשה למען זכות יוסף* חסידך. צ"ע למה רק הוא נזכר כאן בשמו בחדיא: מי"ו ע"א, ויעודך, כסאך סובר הרב וכו'. פסקא זו בדפסה בשיבורש, ובכחתי קדשו הכי איתא, פי' כסאך ואמנונתך לעד קיימת. א"ג (לא ה"ג כנדפס) לשון רומיות וכו'. והלשון סובר הרב עד מ"ש שם, הוא אמר מוסגר, ובכחתי קדשו הוא בגליוון. והרב, הכרונגה לבעל חמ"י:

שם, ועיין לקמן בנוסח הרחמים. דף קע"א:

שם ע"ב, כת יש למללה, נקרים* מבטלי גזירה וכו'. תיבת נקרים קשורה למטה, כמו שיש קוראים כן. ולהקוראים אותה קשורה למללה, יש לפרש שהוא לשון נאספים, כמו קרייאי מועד. וmbטלי גזירה וכו' הוא עניין אחר, ודוחק: שם, בפרק היכלות דר' ישמעאל לא פחות ולא יותר. עיין פרקי היכלות שננדפס בס' בתים מדרשות ח"א פרק ט' ה', פ"י' א' ב', פ"י' ח' ד', ופ"כ' ז' ד':

שם, כתיבא דמיינא מתקנת פلت נימיין. פי' כשרשת הנגדלת משלוש שלוש נימיין: שם, למה לך איבחה וכו'. נהוגים לקרוות כל אלו שלוש תיבות למה מלרע והם"מ רפואי, וכן ראייתי בכחתי קדשו שעשה קו על מימיים אלו לסימן רפואי, וצ"ע לפי הכלל שرك כשאחריה תיבה המתחלת באל"ף או ה"א או עי"ז תהיה רפואי, כאשר הובא במחברת הערבי בנוסחה כת"י. ומайдך אומרים בפייטום הקטורת, ולקה אין מערבעין בה דבש וכו' במ"ס מדגושה, וגם זה הפך הכלל:

שם, עשה לungan אם לא לungan. עי' לקמן דף ס"ה ע"א ד"ה עשה לungan, ולא פוקי מהגורסים ולא לungan:

דף מ"ז ע"א, דענוי לדגניאל. כצ"ל היריד דגושא והצירוי תחתיה לא תחת האל"ף, וכו' הבחתי קדשו. לא כמו שננדפס, ורבים טועים בזה: שם, דענוי למרדכי. הד' שוא קמצ, עי' מ"ש בס"ד בספר בינה במקרא על מגילת אסתר פרק ב':

מעבה לשון

שם, יישלנו. כצ"ל היריד בסגול כאשר הוא בפסוק ר"פ ויגש, מפבי המקף, ותיבות
כى על כן, הקשורות למטה:

מ"ז ע"ב פנים לו* תכיר. יש להאריך בקריאה תיבת לו, דלא לשתמע כלא באלי"ף
ובמקום אחר יתבאר בס"ד באורך:

דף מ"ח ע"א לבבי לו* לחשוף: יש להאריך בתיבת לו כدلעיל.
שם, אם תמנעני סופ. תיבת סופ, יש לה שייכות עם להלן מיבנה, כמו שביאר מהרי"ץ
בעז חיים. לפיכך יש להפסיק אחר תי' תמנעני, וגם אחר תי' סופ, כפי הבנת
העבינים:

מ"ח ע"ב, זכרון וכבו' ולזה* חזר ושנה. צ"ל ולמה, וכ"ה בכת"י קדשו:
דף מ"ט ע"א, מהיותי משכתי. יש להפסיק אחר תי' מהיותי, כי תי' משכתי קשורה
להלן ור"ל מיום היותי, דהיבנו משנולדתי:

שם, מעוז כאבי* אבגנים. יש להפסיק אחר תי' כאבי:
שם, מעוגנות ארויות וזאבים. מלשון לביא, כמו הן עם כלביה יקום. אך זאים מאן
זכר שמיינו וצ"ע:

שם, ריבוי כמ"ש לעיל. דף מ"ה ע"ב ד"ה המן. וע"ע עדף מ"ג סוף ע"ב ד"ה יהמו:
ב' ע"א, ופרשיו כמ"ש רש"י. ע"ע בפירוש רביבנו המחבר לשמחת תורה דף פ"ז
ע"ב, ד"ה אב לחכמים:

שם ויחיש משיח צדקו* אין זה כפי החרז, ואמנם בתכלאל של מהרי' זנה מצאי
הנושאה תמורה זהה וישלה רועה לעמו, ויבגה מקדש הדומו. ובכון הווא:

דף ג"א ע"א, אבוהי לְקִיָּה. הוא קיצור אלקִיָּה, שכן מצינו סגנון ארמי קצר כמו
בירושלמי ר' לעזר במקום אלעזר וכיוצא, וביבלי בביבא קמא דף ר: גרסיבן דתבא
ירושלמי תבי חב לישנא קלילא במקום חייב. וכן מצוי בזוה'ק הרבה תיבות כגורן
לסלקא לְבַחַתָּא, במקום לאסלקא. וע"ע מ"ש בזוה בס"ד, ועל גירסת לקייה בפרט,
בספר לשון חכמים מרפא, ושוריר שכן הגירסת גם בסדר רב עמרם גאון דף קב"ט:

שם, האידנגיאל הויא תיובתיה. עיין פרשת האזיבנו תרגום פסוק אני אמיתי ואחיה,
ובמחוזר אהלי יעקב מ"ש על דברי רביבנו המחבר:

שם, אין לשנות ולעשותו מבعلي האלי"ף. וכמו כן באבינו מלכנו לקמן דף ס"ד ע"ב,
ועיין חלק א' דף ט' ע"ב:

שם ע"ב, חיים שאלנו ממרק. רבים נוהגים לכלול זה עם רחמים בקשנו דלעיל, מפבי
שעבינים אחד. וכך מצאי בסידור ישן כת"י. אבל בכתיק של מהרי"ץ, הוא כנדפס
כאן, וכ"ה בתכאליל של מהרי' בשיריו ו מהרי' זנה. ויש שנוהגים כן:

שם שתה* לנגדך. מלעיל:

מעבה לשון

שם, **שׂימה*** בוגנادر. מלעיל:

שם, בועלובנו זדים. בכת"י קדשו בעולובי, וככ"ג מהר"י ונה, וככ"ה בסידור הספרדים, ובcorner, לפי שקודם לזה נמי בקט לשון יחיד. וככ"ה גם בפירושו כאן בכת"י'ק בעולובי, בגשוני:

ב"ב ע"א, דגלי המוניך. בס"י הספרדים הגירסה דגלי גדורדי, ולכוארה הוא יותר נכון, כי כל הבתים מסתימים ב"דיך', רועי עץ חיים כאן:

שם, עשב מר וקורין לו חנזייל. עיין חלק א' דף ק'ב ע"ב ד"ה פקוועות:

שם, ואמ למשפט מי יוציאני. צ"ע אדם כן אכתי צרייך תיקון ומיא יוציאידר, אבל יעיזדר משמע עדות. ואולי מפני שאז היה ציל בצירוי ביור"ד או בקמצ'ן: שם ע"ב, תכפר עוני כי. תיבת כי נמשכת להלן:

שם אראלי מרומים. קבעו לומר זה בסוף הסלייחות, וכמו כן בסוף סדר הרחמים ביום הכהפורים, כדי שיוכנסו כל התפילות שאמרו. ושוב ראוי למהר"י וננה בסוף פירושו לסדר הרחמים ביום הכהפורים שכ' בזיהיל, אראלי מרומים, בהגו לומר שהח זה אחר תפילת התמיד [ר"ל שחרית שנתקנה כנגד תמיד של שחר] ותפילת בעילה, לומר למלאכי השרת שייעלו תפילותינו לפניו הקב"ה ע"ב. נראה א"כ דמאיותו הטעם הבנאיו אח"כ המכמי תימן לאמרו ג"כ כאן בשלחי האשמורויותداول [כי בסידורי הספרדים אשר מהם לוקח אלינו סדר זה ליתה, וברור הדבר גם מפבי שמחברו מהכמי תימן כדלקמן, שלא נודע לחכמי הספרדים] בלבד יהכ"פ שחרית. אבל אחר בעילה, כבר אין נוהגים לומר:

שם, **המולות*** קדישין. בכת"י קדשו המולות לשון יחיד, וכן גירסת מהר"י וננה והר"י משת א, ובcorner הוא דו"ק:

שם, לא גמים, קאי אכל המלאכים* וככ'ו. ולא רק על אורתן הבקראים עירין הבז' לעיל:

ב"ג ע"א, **כמלייצי*** עמדו בא. מה שניקדו כא הצ' בציירי, הוא תמורה לפוי הדקדוק שאין זה אלא כשהוא סמור, כמו מליצי יושר. ואמנם בכת"י קדשו נקודה בפתח, וכן הוא גם בסוף סדר הרחמים דכהפורים גם בנדפס, והכוי מוכחה בפירושו כאן. וכן הגירסה בתכלאל של מהר"י וננה כת"י, וכן בהמיוחס לה"ר ישראל משתא דף תכ"ב, והוא הנכוון. ופתח בלשון יחיד, ואח"כ עבר ללשון רבים באמרו עד עם הכלמים:

שם, שת מהת רצון יומ הקטר סמים. כופר המזו נא. כאן רמז המחבר שמו בראשי תיבות, שמרי"ה כה"ז, כאשר ראוי מצוין בעיגולים ע"ג האותיות הללו בתכלאל הר"י משתא הבז' לעיל, ומשמעותו מהכמי תימן וייסד הרבה פירוטים:

שם, הושיענו למען שמק. שתי פעמים ראשונות הציבור עוניים הושיענו וככ' بلا וא"ז. ופעמים שלישית ואילך, עוניים הושיענו ברא"ז, כפי הוראת העביבין:

שם ע"ב, ואומרים הציבור אבינו מלכנו אבינו אתה וכו'. ואנחנו לא נדע וכו', והטעם עיין בדברי רביינו המחבר לעיל דף ל'ו ע"א בשם ספר דעת חכמה: שם, הוסה ה' על* ישראל. ול"ג שארית ישראל, וכן הוא בחלק א' קודם הוצאת ספר תורה.

שם, ואומר يتגדל. כבעימת הסליחות, שהוא קרוב לבועימת הקדיש ושאר התפילהות הראש השנה ויום הכיפורים.

שם, כאשר דבר לכם. בעשיה'ת גוהגים להוסיף כאן, ויכתבכם בספר חיים טובים, וכן הוא בסyi הספרדים:

שם, ולדברו הוחלתי. והוא"ז געיג:

דף נ'יד ע"א, יושיעך יום. תי' יושיעך, קשרורה למאלה:

ב'יד ע"א, אם תאהוב. פיות זה הא לה'יר אברהם בן עזרא, וחסר אות הה'א להשלמתו, ומצאתה בנוסחאות תכאליל כת"י של זקינו מהרייך"א זצ"ל בזיהיל, הנה אני קורא לך שובה, אדם קוצר ימים והיטיבה. טרם זמן תשכבר למעזיבתך, (יום תעבור אהבה ויום איבתך). יום יעלה עפר בראש כל דוד, גם תארו נחפר ואין לו הוד: וזה נוסף קודם הבית המתחיל מתוך עוני וכו'. ואחריו נוסף עוד בית בזיהיל, אל תהיה נמושך בהבליך, אחר עצת יצרך ושבליך. גש נא לבית האל ופעליק, היטיב היה עניינו וקוליך. אם תעבוד האל ובו תעמוד, תזכה לטוב צפונן ורוב כבוד: ואמר לי אמריך שליט'א שהיה מנהגם לומר תוספת שניית בתים אלו. ותיתבת תהיה בשואיפתך, וכאשר מוכח משקל היתידות והתנוועות:

תושלב"ע

בעניין אם צ"ל ברכת התורה קודם האשמורות

מהרי"ץ בהקדמתו בספר האשמורות כתב שבעניין אם צריך לברך תחילת ברכת התורה או אחר כה, יש לעיין بما שכabb בסדר ברכות התורה בתפילהות החול. ולפי דבריו שם סעיף כ"א שמנגןנו כד' הפסיקים שלא מירת פסוקים דרך תחנונים א"צ להקדים ברכת התורה, ה"ה נמי הכא שאמירת הפסוקים באשמורות ובכללו פסוקי והוא רחום תלה לדוד בחלתן וכו' ושיר המעלות ממוקמים בסופן דרך תחנונים הז. וכן מבואר בספר חמ"י (עניין הסליחות פ"ג) זו"ל, יזכור ואל ישכח מלברך ברכה"ת כדי לומר סליחות כד' רבני הב"י זיל שפסק שלא יקרה פסוקים קודם ברכה"ת אע"פ שאומרים דרך תחנונים עכ"ל. ואפי' אם אומר' הרבה מזמורים התחלה האשמורות בדרך קריאה, נמי א"צ ברכה"ת, כיון שעכ"פ דרך לימוד לא הו', וכמ"ש בס'ד בברורות יצחק הלכות ברכות השחר ס'ק ל'ו ד"ה והנה. וכן משמע מסתימת דברי מהרי"ץ שציין לעיין בדבריו שם, ולא חילך לומר

שאם אומ' המזמורים שכותב להלן מינה, צריכין לומר ברכיה'ת. ולפי דבריו שם סעיף כי'ב וכ'ג שמנגנים כדעת רבינו תם שברכה'ת של אتمול פוטר עד שחרית של מהר, כל שכן בנדון דין כי לפ'ז אף מי שירצה להזכיר להזכיר ברכיה'ת, ויאמר אחريיהן פרשת התמיד וברכת כהנים ומשנת אלו דברים וכו' כסדר הרגיל שהן לימוד ממש, מ"מ לאו שפיר עביד, מאחר דאכתי לא מטא שעת חיובה, ונכנס בספק ברכות לבטלה. ואע'פ' שמהרי'ץ העיד שמנגנים כר'ת, וחוזי מאן גוברא רביה דקה מסהיד, אך עיניבו הראות דהמנגה פשוט בכל המקומות לומר כל ברכיה'ש ובכלן ברכיה'ת קודם האשמורות, זולתי בביהכ'ג של מהרי'ץ שבגגו לומר סדר כל הרכות אחר סדר האשמורות. וחוינן במאי דהאי מנגאג מימות רבנן קשיישאי חכמי תימן הקדמוניים, שכן מצאתי למהר'י בשירי ולמהר'י וננה שכתו בתכאליל שלהם כת'י שם היה דעת הציבור לומר סליחות עד שחרית, צריכין להקדים ברכיה'ת מתחילה. ואם היה דעתם לחזור ולישן בbatisים קודם התפילה, א"צ עכ"ל בקיזור. הננה אע'פ' שלכאורה איננו מובן החילוק מה בכך אם דעתם לחזור ולישן, וכנראה סוברים שכ' שדעתו לחזור ולישן סגי בברכה של אتمול, מ"מ מבואר דלית فهو סברת ר'ית דפוטר עד שחרית של מהר וכדעת רוב ככל הפסיקים דפליגי עליה. והננה דבריהם שם הם בעניין סדר הרחמים הקבוע לעשי'ת בסופי הלילות כפי מנגאג הקדום בתימן שהיו קמים רק בעשי'ת, ומוכחה לשונן זה העתיקו מחכמים שלפניהם, כי הם עצם הלא הוסיפו בתכאליל שלהם לומר סדר האשמורות מתחילת אבל עד יוכ'פ' כפי שאנו ברוגאי עד היום עפ'י סידורי הספרדים, וסדר הרחמים נקבע אצלינו מאו ליהכ'פ' בלבד [וגם מזה עצמו שגם מהריב'ש גם מהר'י כתבו לשון זה שהם בדור אחד, ולא מצינו שייכות וקרבה ביניהם, משמע ג'כ' שהעתיקו מקור משותף] וכ'כ השתי'ז סימן מ"ו סס'ק ט'ו וז'יל, אם ישן והשכנים קודם עלות השחר וכו' והכי בהוג ע"ש. ושם סקי'יח כתוב בהדייא שבימי הסליחות מנגנים לסדר מקודם כל הרכות עד ברכיה'ת. וכ'כ עוד בסימן תקפ'א סק'ב. ומה שמהריב'ש ומהר'י הזכירו רק ג' ברכיה'ת, נראה שלאו דווקא, אלא משום דשאר ברכות לאו חובה וכי יכול לאמרם אח'כ, אבל אלו השלש חובה. וכ'כ'ם מלשון החמ'י שאינו מציריך אמרית שאר הרכות אלא ע"ד סודן של דברים וז'יל, יזכור ואל ישכח מלברך ברכיה'ת כדי לומר סליחות וכו'. ואשר בא בסוד הה', יכוין לברך בעת היא כל סדר הרכות, יعن אין ראוי להפסיק ביניהם, כי קשר ויחוד אחד לכולם, מתחילת ענט'י עד ברכיה'ת כנודע. ואשר ערערו עליהם כי ברכת הגוטן לשכוי אין לאמרה אלא ביום, הנה בזוהר פרשת בראשית משמע שיש לאמרה מהוצאות ואילך וכו'. ואולם מי שדעתו לישן אחר הסליחות בשינת קבוע על מטהו, אין בכון לו לומר כל הרכות אז ולא יברך אלא ברכיה'ת בלבד, אך אם ישן שינוי קבועתו לא בעי ברוכי, שלא בתקן רק פעם אחת ביום והשינה לא הו הפסיק, לא שנא ביום לא שנא בלילה. אף דaicא שנוי זמן. אכן שאר הרכות הויאל והוא ישן שינוי על מטהו קבוע, יגיהם כולם לאמרם כשיעור מהשינה ביום כדי שתעללה הودאת ברכותיו לשתייהן וכן ראוי לבוגג.

וכבר הארכתי בס' ארץ חמדה בביואר הדברים הדק היטב בס' יד עכ'יל. ובמקום אחר יתבאר עוד בזזה בס' יד:

בעין מנהיגנו לומר הסליחות בלשון ארמי, אפילו כשהאין עשרה

הרבה פוסקים כתבו שהיחיד לא יאמר הסליחות שניתקנו בלשון ארמי כגון רחמנא אדכר לן וכו' דענין לענני וכו' מרנא דבשמי וכו', משום הא אמרי' בשבת יב: ובסוטה לג. אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי. ולכן כשהאין עשרה בביהכ'ג אין לאמרם. אבל מנהיגנו פשרט שאורמרים אותו בכל גורנא. וסmek למנהיגנו מהא דכתבו תלמידי רבי' יונה בברכות ר'פ היה קורא בשם רבני צraft דדורוקא כגון שיש לו חוללה בביתו הוא אמרו אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, אבל תפילה שהיא קבועה לציבור אפי' כשייחיד מתפלל בביתו, כמתפלל בציבור דמי ע'ש. ומוכחה התם אכן בתפילות שנתייסדו מעיקרא בלשה"ק, כל שכן באלו הסליחות שנתייסדו בלשון ארמי. וסבירתם הביא מREN בשלחן ערוך סימן ק"א סעיף ה' בשם יש אומרים. ועי' שור' יביע אומר ח'ב סימן ל"ה שקיבוץ סברת כל הפסיקים בזזה, ותמצא שם עוד סמכות למנהיגנו. וause' שמסקנתו שאין לאמרם, אינו עניין לדידן שמנהיגנו פשרט לאמרם:

מה גם שריבינו הרמב"ם לא הביא כלל להלכה הא שלא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי. וause' שלא מצינו בגם' מי שחולק על זה ואדרבה שקהלו וטרו בזזה, מ"מ בתשובה הגאננים שהובאה באוה"ג על מסכת שבת שם איתא שלא מימנע רבנן במתיבתא לומר בבא דרhami בלשון ארמי, בטרי תרעא פתחו תרעא, ותשמע צווחתא דישראל עשייקי. וכן, במטר מינך אוזגדא קלילא וכו'. וגמרין דפלייגי רבנן עליהון דרב ור' יוחנן דארמי אל ישאל וכו' וכל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאה"ש נזקקין לו. ומרחיק מימריהון מן סבארא נמי, אותו מלאכי שהם ממוגנים לכתרוב שיחת אדם מי לא ידען בלשון ארמית [עי' להתוס' בשתת שם. גם בסתרי תורה שבזוה"ק לך לך דף פ"ט ע"א יודעים הם לשון ארמי אלא שמואם בעיביהם, שלא כהgam' סוטה וכמ"ש מהר"ש לביא בכתם פז על הזוה"ק שם, וככתב דזוה הנכוון]. וכי היכי שלא חשו לה ראשונים אף אבן גמי לא חישיבן עכט"ד, ועש"ב. ומהרח"ש כסאר בספר שם טוב על הרמב"ם פ"א מתפילה הל"ד הביא ג"כ תשובה זו בקיצור ממש מפרש קדום בכת"י בשם רבינו האיי גאון ע"ש. הרי שדחו מימרא זו מהלכה, ולא סבירא فهو Mai דארמי' בסוטה לג. הא ביחיד הא ב הציבור, ע"ש בפירושי, כי גם הציבור מתפללים למלאכים בלשון ארמי, שמע מינה שהם מכיריהם בר. ובדברי השאלה שם מבואר עוד דהגאננים כתבו ברכות אפי' ליחיד בלשון ארמי. ואפשר דעתך הגאננים אלו סmek הרמב"ם להשmitt זה מחיבורו,ause' שהרי'פ' הביא עניין זה להלכה בר'פ' היה קורא, וגם רבי' חנגן בשבת שם העתיק דברי הגם' בשתיקה. וגם בדברי שבלי הלקט סוס"י רפ'ב יש תשיבות על הקושיא

מעבה לשון

היאך מתפלליין ב齊יבור למלאכיהם בארכמית. מ"מ יש למנהגיינו סמכות חזקים מדברי הגאנבים, והרמב"ם, ורבבי צרפת:

וכן יש לדקדק מלשון מהרי"ץ כמ"ש בס"ד בбарות יצחק הלכות ראש השנה. רמה שמצוינו לו בכמה מקומות שבביא בפשיטות שהמלאכיהם אינם מכירין בלשון ארמי, ושמפבי כך תיקנו תפילות בלשון זה [בפי לאשמורות דף לה. בטעם שתיקנו רחמנבא אדכר לנ' וכור', וכן בעניין הקדיש, וכל חミרא בבעור חמץ וספרת העומר] צרייך לישב לדידיה בשיטת רבני צרפת, וע"ע מ"ש בס"ד בקורטריס מיili דברכות סימני ד"ה ובעניין:

ולכארה יש לומר עוד דהא דאל ישאל אדם וכור' לאו למימרא דין לעשות כן, אלא דאיינו מועיל בזה מיד, כי לא תתקבל תפילהו, אבל עכ"פ לא יזיק. ולפ"ז הרה אמינה דאפי' להסוברים שאין לומר, לאחר דעתך ליכא לדידחו קפidea כאשר אמר בארכמית ותסagi ליה בשאר תחינות שאומרים בלשח"ק, א"כ עדיף לאמרם. אמנם מדכתב שבלי הלקט שם בזה"ל דוקא ביחיד אבל ציבור רשאין לשאל בכל לשון ע"כ, מוכח דהאי אל ישאל פ"י איינו רשאי לשאל. ודכוותה אשכחן בכמה דוכתי, כגון הא דברכות דף כג: אל יצא ת"ח במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק וכור'. ובשבת קמט. אל תפנו אל מדעתכם. וכיו"ב טובא. ולשון תניא ربתי סימן ע"ב, ביחיד לא ישאל צרכיו ארמית, אבל ב齊יבור מותר. וכ"ג מלשון הטרש"ע סימן ק"א. עוד ראיתי בשו"ת תורה לשמה סימן מ"ט שכטב דאיסורה איכא כי המלאכיהם מתקנאים בו כאשר אמר בארכמית דמשמע שסומך על עצמו שהוא צדיק גמור ותפילתתו חשובה כתפילת ציבור שאין צרכין סיוע מלאכי השרת ע"ש ובמש"כ על זה ביבי"א שם אותן י"א. ובמקום אחר יתבאר עוד בזה בס"ד:

קצת הערות בקצרה

יש מהאחרונים שכטבו שכאיין מבין עשרה בהתחלה האשמורות, משלימים הקדיש אחר שיבואר. ומנהגיינו איבר כן, וכן בלו"ד עיקר משום דבלאי"ה דעת הרמב"ם שאין לומר כאן קדיש כלל, עיין בברות יצחק הלכות סדר היום ס"ק כ"ח. וכ"כ מהרי"א מביא בספר שיח יצחק שמנาง בית אל יכבר"ץ שלא לומר כאן קדיש, וכ"ה בסידור מהר"ש שרובי זיע"א העתק כת"י היר"א.

מה שיש שכטבו שהקדיש שבסוף הסליחות יכולים לומר גם אם יצאו חלק מהקהל ולא נשאר מבין עשרה, זה איינו אלא לדעת הרמ"א בס"י נ"ה סעיף ג', אבל לדעת מרן שם אין לאמרו אא"כ יש עשרה אז, עמש"כ בברות יצחק הלכות ברכות השחר ס"ק ע"ד:

לא בהגbero לעמוד ב'יג מדות, וכן לא נזכר מזה בראשונים זולת קצת אחרונים
ואכמ"ל:

אם אין עשרה, אומרים **מצפץ מצפץ** אל רחום וכור' שהוא חילוף השם בא"ת
ב"ש.

המנגוג פשוט שהש"ץ אומר בפעם הראשונה מרנן, והציבור אומרים מרן.
ومפעם שנייה ואילך גם הש"ץ אומר מרן, ועיין **למהר"ץ** כאן דף ב' ע"ב ובסדר
הרחמים בכיפורים דף קע"ה ע"א, ואכמ"ל.

אין הש"ץ חוזר שוב בقول רם ה' הוא וכור' כמו שבוהגים בעשיית, דשאני הכא
dblaha'ic חוזרים על זה בהמשך. והוא הדין לה' מלך וכור' דבسمוך, משא"כ בתיקון
שחרית שבת ור"ט שחוזרים אותו הש"ץ והקהל שתי פעמים, ופסוק שמע ישראל
אומרים הקהל רק פעם אחת, ובפסקי מהר"ץ הלכות קריות שמע סעיף י"ט
מבואר שהמנגוג מימיים קדמוניים לכפול פסוק שמע ישראל בסליחות, וכ כתבתו שם
בברות יצחק שבזמנינו כבר לא נשמע מנהג זה ע"ש. מיهو שכך היה עכ"פ
המנגוג הקדום, מצאתי הוכחה ^{נ"ט} מפירוש מהר"י ונזה כאן שהביא דעת השו"ע שלא
לכפול ע"ש. וזה ראייה שהניה המנגוג בהיפך כידוע לנו שכך דרכו ושיטתו. ומ"מ אין
לזוז ממה שנגזר עכשו שלא לכפול:

ערב יום הכיפורים אין אומרים נפילת פנים, מפני שהוא يوم טוב. ויש לדלג גם
כאן למתודה הטටיאיר, שהוא פתיחה לנפילת פנים, ורגילים לדלג עד אם אשmini
כתולע האדים.

מן הגיננו שתוקעים תשר"ת בסוף האשמורות, ולא בסוף תפילה שחרית. יש
שתוקעים קודם שמק' וכור' ויש קודם תיענו ותיעתרו, ועיין מחזור אהלי
יעקב גבי נעללה ביום הכיפורים דף ר"י ע"א.